

Р. А. Гончарук,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ Г. ГЕЙНЕ В ПЕРЕКЛАДІ Л. УКРАЇНКИ)

Стаття присвячена аналізу впливу гендерного фактору на здійснення коректного перекладу з урахуванням прагматичного замислу автора. Здійснено спробу аналізу оригінальних поетичних творів та їх перекладу на українську мову.

Ключові слова: *гендер, переклад, чоловічий варіант мови, жіночий варіант мови.*

Статья посвящена анализу влияния гендерного фактора на осуществление корректного перевода с учетом прагматического замысла автора. Осуществлена попытка анализа оригинальных поэтических произведений и их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: *гендер, перевод, мужской вариант языка, женский вариант языка.*

The article is devoted to the analysis of influence of gender factor on the realization of correct translation according to pragmatic author's intention. Data for study are original poetries in comparison with their Ukrainian translation.

Keywords: *gender peculiarities, masculine language, feminine language.*

На сьогоднішній день активно розвиваються нові напрями наукових досліджень в області мови та комунікації. Формується самостійний науковий напрям – гендерна лінгвістика, областю дослідження якої є вивчення шляхів впливу гендерного фактору на вибір мовних засобів у різних мовах. Гендерний підхід в науці базується на концепції про те, що важливими є не біологічні розбіжності між чоловіками та жінками, а те культурне та соціальне значення, котре цим розбіжностям надає суспільство. Фундаментом гендерних досліджень стало виявлення різниці в ролях, соціальних статусах та інших аспектах життя чоловіків та жінок. Теоретичною базою для дослідження проблем гендерної лінгвістики слугують праці таких вчених як І.С. Баженова [3], С. Бем [4], О.А. Бурукіна [6], І. Гофман [7], С.В.Засекін [1] та ін.

Самі поняття «мужність» та «жіночність» при всій їх загальнолюдській універсальності мають також певну національно-культурну специфіку. І на сьогодні йдеться не лише про те, як стать впливає на комунікативну поведінку та використання мови, а й про те, якими засобами оперує мова для конструювання гендерної ідентичності, в яких комунікативних ситуаціях і типах дискурсу та з якою інтенсивністю здійснюється дане конструювання. Однак в теорії та практиці перекладу категорії гендер приділяється мало уваги. Через антропоцентричний підхід в науці важливо розглядати мову не як тверду та безкомпромісну систему, а як інструмент, котрим оперує цілком реальна мовна особистість (наприклад, мовна особистість перекладача), яка перебуває під впливом певних факторів (гендер, культура, стереотипи). Важливо розглядати категорію «гендер» в тісному зв'язку з проблемами перекладу, оскільки врахування цього актуального явища може зробити переклади більш точними з позиції прагматики тексту.

Ми робимо спробу розглянути, як процеси гендерної ідентичності відслідковуються на матеріалі текстів художнього дискурсу. **Мета** нашого дослідження виявити гендерні особливості в практиці перекладу художніх текстів. **Об'єктом** дослідження слугують оригінальні версії поезій Г.Гейне, котрі відкривають його збірку поезій «Lyrisches Intermezzo» – «Im wunderschönen Monat Mai...», «Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne...», «Dein Angesicht so lieb und schön» та їх переклади на українську мову поетесою Л.Українкою. **Основний метод дослідження** – порівняльний та контекстний аналіз, зіставлення форми та змісту оригінальних поезій та їх перекладів на українську мову. **Актуальність** дослідження полягає у підході до гендерних особливостей з нової точки зору: не лише як параметру, що відображає гендерну ідентичність автора, але і як параметру, що є структуроутворюючим елементом художнього твору та його перекладу на українську мову.

Проблемі гендерних особливостей в перекладі приділяється мало уваги. Проте переклад є процесом біполярним, так як перекладач постійно знаходиться між двома мовними та культурними полюсами, а процес перекладу – це пошук, який пов'язаний з послідовним вибором із можливих варіантів. І навіть найталановитіший перекладач стикається з труднощами перекладу, тому що йому потрібно ввести текст в інше культурне середовище з іншим запасом фонових знань. При цьому йому необхідно відтворити стиль оригіналу і не втратити власну стилістичну манеру. Перекладач, будучи основним єдиним елементом в процесі міжкультурної комунікації, «створює у своєму власному гносеологічному континуумі модель вихідної думки, причому її адекватність буде залежати від багатьох факторів: від ступеню інформованості перекладача, від відстані між автором вихідного тексту та перекладачем, а також від характеру мислення перекладача» [7, с. 14].

На думку В.Горбань та О.Побережної, гендерний фактор найчастіше буває вирішальним при виборі перекладачем тих чи інших мовних засобів [5, с. 28]. Наприклад, автори вважають, що, згідно з гендерними стереотипами, жінки більше схильні до кооперативної співбесіди, що також відображається і на побудові речення: вставні слова, відсутність наказового способу і т.д. Чоловічий тип комунікації є менш гнучким, проте більш динамічним. На лексичному рівні можна виявити найбільшу кількість гендерних особливостей. Оскільки у жінок більше, ніж у чоловіків розвинута права півкуля, то для них є характерною образність сприйняття та мислення, фантазування, гіперболізація; дуже часто в жіночих варіантах перекладу підбираються слова з конотацією, незважаючи на відсутність таких в оригіналі [5, с. 27]. О.А. Бурукіна вважає, що недооцінка гендерного фактору при перекладі може мати самі неприсмні наслідки, аж до відторгнення тексту перекладу

культурою даної мови та неприйняття його носіями [6, с. 99-107]. Необхідність дотримання гендерно-культурологічних особливостей мови перекладу ускладнює завдання перекладача і змушує його перебувати у постійному пошуку, щоб, з одного боку, відобразити найбільш повно фактуру оригіналу, а, з іншого, – створити рідною мовою гідний зразок високої літератури. В цьому йому допомагають лексико-граматичні трансформації.

Розглянемо це на прикладі аналізу поезій Г. Гейне та їх перекладів Лесею Українкою.

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Knospen sprangen,
Da ist in meinem Herzen
Die Liebe aufgegangen.

Коли настав чудовий май,
Садочків розвивання,
Тоді у серденьку моїм
Прокинулось кохання.

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Vögel sangen,
Da hab' ich ihr gestanden
Mein Sehnen und Verlangen [9, с. 33].

Коли настав чудовий май,
І пташок щебетання,
Тоді я милій розказав
Мою журбу й кохання [2, с. 133].

Поетеса при перекладі зуміла зберегти будову строф поезії, якою вона є у Г.Гейне. Вона зберігає римування, тобто, перший та третій рядки у обох строфах і у Лесі Українки і у Г. Гейне не римуються. При цьому другий і четвертий рядки мають точну риму. Поетеса зберігає також ритмічну будову поезії – оригінал та переклад написані двоскладовою стопою – ямбом. Вибір поетичних засобів при перекладі цілком відображає вплив гендерної приналежності перекладача. Лесья Українка перекладає фразу «Knospen sprangen» – (досл. – вистригнули бруньки) метафоричною фразою «садочків розвивання», при цьому використовує зменшувально-пестливу форму слова «сади» та поєднує його з іменником «розвивання», що не є притаманне українській мові, проте цей прийом відразу малює читачеві картину весняних садів. Наступні рядки, в котрих в оригінальному творі чітко можна розгледіти чоловічу манеру опису почуттів, де іменники вжиті у їх основній формі, і для опису світлого почуття любові автор вживає дієслово «aufgehen», одне із значень якого є «зароджуватися, виникати» – «Da ist in meinem Herzen Die Liebe aufgegangen». Л.Українка знову вживає зменшувально-пестливу форму іменника «серденько», і зберігає персоніфікацію, на наш погляд, посилюючи її дієсловом «прокинулось». В наступній строфі поетеса при перекладі фрази «Vögel sangen» замінює дієслово іменником «щебетання», що теж властиве саме жіночому підходу до перекладу. Займенник «ihr» – «їй» Л.Українка уточнює субстантивованим прикметником «милій», а іменники «Sehnen» – туга та «Verlangen» – «бажання, потреба» поетеса перекладає антитезою «журба й кохання». Хоча кохання, як правило, асоціюється зі щастям, поєднання із словом журба малює читачеві картину суму. Таким чином Лесья Українка в перекладі зуміла зберегти емоційний стан твору-оригіналу. І в оригіналі, і в перекладі чітко видно паралелізм настрою ліричного героя та стану природи. «Коли настав чудовий май...» – весна, природа пробуджується новому життю, майбутньому, очікуванню прекрасного. І в ліричного героя зароджується прекрасне почуття кохання, але й разом з тим кохання чомусь викликає у героя почуття туги, журби. Антитеза, присутня в даній поезії, притаманна всьому циклу «Lyrisches Intermezzo».

Наступна поезія «Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne».

Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne,
Die liebt ich einst alle in Liebeswonne.
Ich lieb sie nicht mehr, ich liebe alleine
Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine;
Sie selber, aller Liebe Bronne,
Ist Rose und Lilie und Taube und Sonne. [9, с. 34]

І рожу, й лілею, і сонце, й голубку
Я все те, здавалось, любив до загиби.
Тепер не люблю їх, – одну маю любку,
Дівчину-рибчину, перлину єдину;
Вона-бо кохання первісточка гожа, –
І сонце, й лілея, й голубка, і рожа [2, с. 133] .

Поезія написана одною строфою і в перекладі Л.Українка зберігає таку ж форму, змінивши римування рядків, використовуючи у перших чотирьох рядках перехресне, а у п'ятому та шостому – парне римування. Віршований розмір – чотиристопний амфібрахій. Г.Гейне застосовує у поезії анепіфору, в поезії перший та шостий рядки практично однакові. Зберігає анепіфору в перекладі і Л.Українка, вона лише міняє в останній строфі кілька слів місцями. Генріх Гейне в своїй поезії використовує таку поетичну фігуру як асонанс – «Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine», щоб показати читачеві, що кохана стала для нього єдиною в житті. Лесья Українка перекладає цей рядок логгрифом «Дівчину-рибчину, перлину єдину», показуючи красу, чистоту, граційність коханої ліричного героя за допомогою засобів української фольклорної естетики. В цілому, можна сказати, що поетеса майже в повній мірі враховує гендерний аспект поезії-оригіналу в мові перекладу і зберігає категорію жіночого роду іменників в своєму творі. Не існує лише аналога жіночого роду в українській мові іменнику «die Sonne» – сонце. Вживання зменшувально-пестливих форм іменників в поезії-перекладі відображає вплив гендерної приналежності перекладача, що, на наш погляд, не порушує цілісності сприйняття твору реципієнтом.

Наступна поезія збірки «Lyrisches Intermezzo» – «Dein Angesicht so lieb und schön, ...»

Dein Angesicht so lieb und schön,
Das hab ich jüngst im Traum gesehn,
Es ist so mild und engelgleich,
Und doch so bleich, so schmerzenbleich.

Und nur die Lippen, die sind rot;
Bald aber küßt sie bleich der Tod.
Erlöschen wird das Himmelslicht,
Das aus den frommen Augen bricht. [9, с. 35]

Твоє обличчя любе, миле,
Колись мені щоночі снилось,
Тепер обличчя янголине
Бліде – від жалю так змінилось;
Смерть поцілунок свій положить
Блідий на устоньках прекрасних,
І згасне те небесне світло,
Що сяє в оченьках тих ясних. [2, с. 133]

Ця поезія Г.Гейне складається з двох строф, котрі Л.Українка переклала лише однією строфою. При паралельному римуванні поезії Г.Гейне вживає неточну риму в перших двох рядках першої строфи. А Л.Українка, зберігаючи таку ж поетику (чотирьохстопний хорей), вживає неточну риму в п'ятому та шостому рядках поезії – перекладу. Напевне, тому вона робить власний переклад однією строфою. В оригіналі поезія складається з трьох речень. У Лесі Українки – одне речення зі складною синтаксичною будовою, що є властивим жіночому типу мислення. Поетеса в своєму перекладі використовує такі ж тропи, що й Гейне. У рядках з п'ятого по восьмий вона вживає метафори про поцілунок смерті та сяяння небесного світла в очах. В цих же рядках поетеса зберігає персоніфікацію Г.Гейне «Bald aber küßt sie bleich der Tod». Хоча їй не вдається передати чоловіче і жіноче поєднання (der Tod – смерть в німецькій мові іменник чоловічого роду), оскільки в українській мові немає еквівалента чоловічого роду даному слову. Також Л.Українка замінює «jüngst» – «нещодавно» на «колись», віддаляючи подію в часі, при цьому робить її такою, що повторювалась постійно, а у Г.Гейне ліричний герой бачив обличчя прекрасної пані лише нещодавно у вісні – «hab ich jüngst im Traum gesehn». Такий прийом властивий, на наш погляд, жінкам, котрі, на відміну від чоловіків, люблять перебільшувати у всьому. І якщо була кохання мить, то жінка завжди буде про цю мить говорити як про процес, тривалий в часі. Як і в попередніх проаналізованих поезіях в даній Л.Українка також вживає зменшувально-пестливі іменники (устоньки, оченьки). Леся Українка відтворює атмосферу палкого кохання та невимовного жалю і трагедії від втрати коханої людини – Гейневське протиставлення життя та смерті, кохання та втрати. Загалом же, можна констатувати, що переклад поезії несе в собі ознаки гендерної приналежності як автора оригінальної версії, так і перекладача.

Нажаль, прослідкувати в повній мірі вплив гендерного фактору на переклади на даний час неможливо, оскільки нами не було знайдено інші варіанти перекладу даних поезій на українську мову.

Нами була проаналізована лише мала частка перекладацької спадщини великої української поетеси, проте ми можемо сказати, що в її влучних перекладах в єдиному звучанні можна розрізнити голоси і автора, і перекладача. Очевидно, що стиль оригіналу твору певним чином впливає на перекладача, обумовлюючи використання тих чи інших конструкцій в тексті, незважаючи на те, що жіноче мовлення включає емоційно-оцінну лексику, на відміну від емоційно-нейтральної чоловічої. І крізь чисту, досконалу мову перекладеного тексту проявляється мова оригіналу, притаманна їй ментальність та світосприйняття. Два цих потоки зливаються в один, як звуки в музичній поліфонії. Проте дану гармонію може зруйнувати навіть поодинокі недотримання стилістичних та граматичних законів побудови тексту на мові оригіналу та мові перекладу у випадку недостатньо серйозного відношення перекладача до гендерної специфіки мови оригіналу та перекладу. Леся Українка уникла таких помилок, зуміла зберегти оригінальну естетичну направленість оригіналу в перекладі.

До **перспектив** дослідження можна віднести подальше дослідження особливостей перекладу поетичних творів з урахуванням гендерної приналежності перекладача, дослідження впливу гендерного статусу перекладача на адекватність художнього поетичного перекладу, на передачу авторської прагматики.

Література:

1. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: [Навч. посібник] / С. В. Засєкін. – Луцьк : ВІЕМ, 2006. – 144 с.
2. Леся Українка. Поезії. /Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах / Редкол.: Є. С. Шаблювський (голов.ред.) [та ін.] – К. : Наук. думка. – 1975. – Т. 2: Поеми. Поетичні переклади. – 1975. – 367 с.
3. Баженова И. С. Экспрессия эмоций в контексте гендерных исследований / И. С. Баженова // Разноразмерные характеристики лексических единиц. Сборник научных статей по материалам докладов и сообщений конференции. Часть 4.: Слово в тексте. – Смоленск : СГПУ, 2001. – С. 99-104.
4. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. Пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с. ISBN 5-8243-0587-0
5. Горбань В., Побережная О. Гендерная асимметрия при переводе / В. Горбань, О. Побережная // ДОКСА : Збірник наукових праць з філософії та філології / Колект. автор ; редкол.: М. М. Верников; редкол.: [та ін.], кол. авт. Одеська гуманітарна традиція ; укр. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2004. – С. 24-28.
6. Бурукина О. А. Гендерный аспект перевода / О. А. Бурукина // Гендер как интрига познания. : Сб. статей Моск. гос. лингв. ун-та, Изд. «Рудомино». – М., 2000. – С. 99-107.
7. Гофман И. Гендерный дисплей/ И. Гофман // Введение в гендерные исследования : хрестоматия / под ред. С. В. Жеребкина. – Харьков : ХЦГИ, 2001. – С. 306-335.
8. Казакова Т. А. О психологическом аспекте перевода / Т. А. Казакова // Перевод и интерпретация текста. : Сб. научн. тр. – М., 1986. – С. 7-20
9. Heinrich Heine. Werke und Briefe / Heinrich Heine; [Hrsg. von Hans Kaufmann]. – 2. Aufl.-Berlin; Weimar : Aufbau-Verl., 1972. – 20 с.